

Dr hab. Ryszard Piotrowski  
Katedra Prawa Konstytucyjnego  
Wydział Prawa i Administracji  
Uniwersytetu Warszawskiego

17 grudnia 2017 r.

### **Recenzja**

**rozprawy doktorskiej Pana mgra Stanisława Adama Parucha pt. *Efektywność systemów ochrony praw człowieka Rady Europy i Unii Europejskiej*, Warszawa 2017, 484 strony wydruku**

#### **I. Wybór tematu i tytuł rozprawy**

Wybór tematu jest trafny. Problem skuteczności ochrony praw człowieka należy do podstawowych dylematów ustroju demokratycznego. Zagadnienie, niejednokrotnie już podejmowane w literaturze przedmiotu, zostało przez Autora przedstawione z perspektywy wielopłaszczyznowości w dziedzinie ochrony praw człowieka w Europie, a także z punktu widzenia efektywności rozwiązań systemowych z uwzględnieniem konsekwencji ich relacji. Pozwoliło to na przeprowadzenie w rozprawie pogłębionej weryfikacji hipotez badawczych i stworzyło możliwość – znakomicie wykorzystaną przez Doktoranta - syntetycznej oceny systemów ochrony praw człowieka w Europie, co stanowi o szczególnej wartości recenzowanej rozprawy i jej aktualności.

Tytuł rozprawy jest jednoznaczny i nie budzi wątpliwości; wymaga jednak, by Autor sprostał nałożonym na siebie obowiązkom związanym z przedstawieniem rozbudowanego w Europie instytucjonalnego systemu ochrony praw człowieka oraz sprostał zadaniu określenia kryteriów efektywności tej ochrony. Mocną stroną rozprawy jest rozbudowany opis instytucji, nieco mniej

pogłębione są rozważania Doktoranta dotyczące pojęcia i kryteriów skuteczności ochrony praw człowieka, aczkolwiek katalog kryteriów skonstruowano trafnie.

## **II. Źródła i literatura**

Praca zawiera bardzo obszerną bibliografię (blisko 60 stron), obejmującą kategorie zakwalifikowane przez Autora jako „pozycje zwarte” oraz w szczególności określone jako „studia i artykuły naukowe”, „netografia”, „akty normatywne”, „dokumenty”, „orzecznictwo ETPCz”, „orzecznictwo TSUE”, „pozostałe orzecznictwo”.

Literatura dotycząca tematu rozprawy jest bogata i zróżnicowana. Na podkreślenie zasługuje odzwierciedlająca rozległość horyzontu badawczego staranność Autora w konstruowaniu bibliografii i doborze źródeł, w tym kompetentnie zestawionego orzecznictwa. Pozycje umieszczone w wykazie zostały dobrze wykorzystane w rozprawie, o czym świadczą liczne (ponad 1800) odsyłacze, pozwalające wniknąć w tok rozumowania Autora. Rozległa i wielowątkowa bibliografia sprawia, że rozprawa zyskuje wartość dokumentacyjną.

## **III. Struktura rozprawy**

Recenzowana praca składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów i podsumowania oraz rozbudowanej bibliografii.

We wprowadzeniu Autor przedstawia cel rozprawy i jej przedmiot na tle literatury zagadnienia, omawia tematykę poszczególnych rozdziałów pracy i przedstawia główne hipotezy oraz wykorzystane metody badawcze. Cel rozprawy (czy aktywność Rady Europy oraz Unii Europejskiej w dziedzinie

ochrony praw człowieka nie prowadzi do „dublowania działań” i nie zmniejsza skuteczności tej ochrony) został trafnie zidentyfikowany. Główna hipoteza oraz hipotezy szczegółowe zostały właściwie sformułowane. W strukturze pracy prezentacja hipotez badawczych powinna jednak poprzedzać omówienie tematyki poszczególnych rozdziałów.

Problematyka wprowadzenia znajduje kontynuację w pierwszym rozdziale poświęconym ogólnej charakterystyce międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka i kryteriom jego efektywności. Treść pozostałych rozdziałów wynika z tematu rozprawy.

Autor ze znanym materiałem rozpoczyna od starannie udokumentowanej analizy znaczenia kluczowych dla rozprawy pojęć, a w szczególności takich, jak prawa i wolności człowieka oraz systemy ochrony praw człowieka i kryteria ich ochrony. Kolejne rozdziały rozprawy dotyczą Rady Europy i Unii Europejskiej. Pracę zamyka „Podsumowanie”. Ponadto rozprawa zawiera wykaz literatury i źródeł.

Strukturę rozprawy jest spójna i logiczna.

#### **IV    Rezultat badawczy i wartość refleksji naukowej**

##### **1.    Ocena ogólna.**

Doktorant, dzięki talentowi analitycznemu i pasji badawczej, sumienności, wnikliwości oraz znajomości zagadnień europejskich, przedstawia syntezę złożonej problematyki ochrony praw człowieka, a także dostarcza czytelnikom rozległej wiedzy na temat kształtowania się europejskich rozwiązań prawnych w dziedzinie ochrony praw człowieka w kontekście teoretyczno-prawnym.

W pracy przeważają metody prawnodogmatyczna i porównawcza, stosowne dla prezentacji tematu. Autor wykorzystuje także metodę analizy systemowej i metodę historyczną. Umożliwiają one

identyfikację oraz opis systemów ochrony praw człowieka i weryfikację hipotez badawczych.

Zasadniczy problem badawczy rozprawy – a więc analiza i ocena skutków koegzystencji systemów ochrony praw człowieka Rady Europy i Unii Europejskiej - zostaje rozwiązany przy wykorzystaniu poddanych wnikliwej ocenie materiałów źródłowych, przeprowadzonej ze szczególną starannością, na tle rozległej i wielowątkowej literatury przedmiotu zgromadzonej przez Autora w sposób świadczący o znakomitej znajomości zagadnienia i godnej uznania pasji badawczej. Trafna jest konkluzja rozprawy sprowadzająca się do uznania, że efektywność systemów ochrony praw człowieka, skonstruowanych na gruncie Rady Europy oraz Unii Europejskiej, zależy od stopnia ich współdziałania w tej dziedzinie.

## **2. Uwagi szczegółowe.**

Niezależnie od w pełni pozytywnej oceny recenzowanej rozprawy, przedstawiam następujące uwagi szczegółowe:

1. Doktorant nie podejmuje w swojej rozprawie zagadnienia konsekwencji wielocentryczności systemu źródeł prawa. Paradygmat wielocentryczności, znajdujący odzwierciedlenie w doktrynie (analizy E. Łętowskiej, zwłaszcza: Dialog i metody. Interpretacja w multicentrycznym systemie prawa (cz. I i II), Europejski Przegląd Sądowy, nr 11 i 12/2008), wydaje się użyteczny jako narzędzie interpretacji oddziaływania różnych systemów ochrony praw człowieka.

2. W rozprawie nie zostało podjęte zagadnienie przenikania się kultur prawnych prawa sędziowskiego i prawa stanowionego. Zjawisko to, będąc jedną z konsekwencji integracji europejskiej, jest także związane z upowszechnieniem

kontroli konstytucyjności prawa w państwach demokratycznych, która ma istotne znaczenie dla skuteczności ochrony praw człowieka.

2. Zdaniem Autora „nie mogłaby być uznana za wiarygodną taka ocena efektywności systemu ochrony praw człowieka, która nie uwzględniałaby efektów niewymiernych stosowania prawa (...)”. (s. 94). W rozprawie nie wskazano jednak jak można „uwzględnić” efekty niewymierne nie pozbawiając ich cech niewymierności.

3. Autor nie wykorzystuje w swoich rozważaniach wystarczająco koncepcji kulturowego marginesu oceny (kwestii tej dotyczą zwłaszcza uwagi na s. 143, 180 i 181), która ma znaczenie dla przedstawienia zagadnienia efektywności systemu ochrony praw człowieka Rady Europy, skoro założeniem tego systemu jest uzależnienie rozumienia tych praw od lokalnej kultury praw człowieka. Istotne wydaje się tu zwłaszcza wykorzystanie opracowania L. Garlickiego (Wartości lokalne a orzecznictwo ponadnarodowe – „kulturowy margines oceny” w orzecznictwie strasburskim ?, „Europejski Przegląd Sądowy” nr 4/2008). Rozważania Autora wzbogaciłoby uwzględnienie teoretycznych dylematów dotyczących powszechności praw człowieka, których odzwierciedleniem są prace W. Osiatyńskiego (Prawa człowieka i ich granice, Kraków 2011) i J. Baszkiewicza ( „O niektórych filozoficznych i praktycznych dylematach praw człowieka”, w: J. Baszkiewicz: Państwo. Rewolucja. Kultura polityczna, Poznań 2009, s. 487).

4. Trudno uznać liczbę rozpoznanych w Strasburgu skarg za miarę skuteczności ochrony praw człowieka, skoro samo wydanie wyroku nie zmienia standardu obowiązującego w danym kraju i nie przesądza o zmianie kwestionowanej w nim praktyki. Doktorant, jak się wydaje, dostrzega ten problem, ale nie znajduje to wystarczającego odzwierciedlenia w rozprawie.

„Sposób załatwienia sprawy przez sąd” (s. 208) jest wątpliwym kryterium oceny efektywności systemu strasburskiego, ponieważ kryterium to zawiera założenie, że konsekwencją wyroku będą zmiany prawne w zainteresowanym państwie. Tego rodzaju założenie wymagałoby odpowiedniej weryfikacji w odniesieniu do każdego przypadku, a to pozostaje poza obszarem dociekań Autora. Z rozważań Doktoranta wynika, że system strasburski jest nieefektywny, skoro wzrasta liczba stwierdzonych przypadków naruszeń praw człowieka, a więc nie wyeliminowano tych naruszeń (s. 209). Jednak wzrost ten może świadczyć także o efektywności systemu, ponieważ skarżący mają zaufanie do Trybunału i – w przypadku korzystnych dla nich rozstrzygnięć – trafnie identyfikują naruszenie własnych praw, dysponując przy tym zdolnością korzystania z Konwencji. Ocena efektywności systemu ochrony praw człowieka to zagadnienie złożone i wymagające uwzględniania zróżnicowanych kryteriów interpretacyjnych w odniesieniu do danych statystycznych dla uniknięcia uproszczeń. Autor zachowuje przecież w swoich ocenach swoiste poczucie realizmu stwierdzając, że w sprawie skuteczności ochrony praw człowieka można „mimo wszystko z nadzieją patrzeć na przyszłość” (s. 220).

5. Doktorant nie podjął w wystarczającym zakresie wyzwania, które temat rozprawy stawia przed Nim w dziedzinie teorii skuteczności prawa (por. przykładowo klasyczne w polskiej literaturze przedmiotu opracowania: M. Borucka – Arctowa, O społecznym działaniu prawa, Warszawa 1967 oraz J. Wróblewski, Skuteczność prawa i problemy jej badania, „Studia Prawnicze” nr 1-2/1980), zwłaszcza w odniesieniu do zagadnienia stopniowania między pełną skutecznością, a skutecznością jedynie częściową, jak również w odniesieniu do zróżnicowania przepisów prawnych ze względu na ich osiągalną skuteczność. Należy jednak pamiętać, że rozprawa bliższa jest europeistyce aniżeli teorii czy socjologii prawa.

### 3. Podsumowanie uwag szczegółowych.

Niezależnie od szczegółowych uwag i spostrzeżeń mających charakter krytyczny należy podkreślić, że rozprawa jest zarówno cennym źródłem informacji o kształtowaniu się i funkcjonowaniu ochrony praw człowieka w Europie, jak też znacząco przyczynia się do rozwoju refleksji teoretycznej w tej dziedzinie. Doktorant rozwiązał postawiony problem badawczy na bardzo wysokim poziomie. Rozprawa stanowi wybitny wkład w rozwój badań naukowych poświęconych efektywności ochrony praw człowieka.

### V. Język pracy

Doktorant posługuje się dobrą polszczyzną, która pozwala czytelnikowi na zrozumienie skomplikowanych niekiedy wywodów Autora. Nie unika kolokwializmów (np.: „tak naprawdę” – s. 7, s. 109, s. 202, s. 353, s. 385; „publikacje tego rodzaju nie należą do rzadkich” – s. 14; „przebieg stosunków” – s. 23; „owszem są” – s. 63; „niestety mechanizmy” – s. 89; „Generalnie można pokusić się o stwierdzenie” – s. 98; „ani chybi” – s. 185; „na dobrą sprawę” – s. 202; „na pierwszy rzut oka” – s. 203, s. 220; „bez głębszego zastanowienia” – s. 220; „no cóż” – s. 223, „bądź co bądź” – s. 224; „na sam przód Rada Europy” – s. 385; „zapomniano o jednej ważnej sprawie” – s. 397; „powiedzmy” – s. 400; „rzecz jasna” – s. 409), co można uznać zarówno za wadę rozprawy, jak też za przejaw autorskiego stylu tego opracowania. Niektóre konstrukcje pojęciowe budzą wątpliwości dotyczące ich znaczenia – np. „globalna wykładnia” – s. 21; „konkretne komplety normatywne tworzące określoną instytucjonalną funkcjonalną całość” – s. 220.

Należy podkreślić walory erudycyjne rozprawy (zwraca uwagę obszerna bibliografia), a także kompetentny i przemyślany dobór źródeł. Tekst napisano starannie, właściwie nie ma w nim literówek, co świadczy o sumienności

Autora. Rozprawa jest świadectwem perfekcyjnej biegłości Doktoranta w korzystaniu z odsyłaczy i dokumentowaniu rezultatów dociekań naukowych.

## VI. Konkluzja

Sformułowane w recenzji uwagi nie podważają zasadniczo bardzo pozytywnej oceny przedłożonej mi do zaopiniowania rozprawy, która jest wynikiem przeprowadzonych przez Doktoranta samodzielnych badań, dotyczących doniosłego i trudnego zagadnienia systemów ochrony praw człowieka. Należy wysoko ocenić pasję poznawczą i zdolności badawcze Doktoranta. Doktorant poddał wszechstronnej naukowej analizie rozległą literaturę przedmiotu i bogate materiały źródłowe, co pozwoliło na wnikliwe przedstawienie podejmowanych zagadnień, a zarazem wykazał zdolność syntetyzowania opracowań naukowych i tworzenia własnej koncepcji rozwiązywania problemów o doniosłym znaczeniu. W ten sposób Autor rozprawy udowodnił, że w pełni zasługuje na stopień doktora.

Mogę zatem stwierdzić, że rozprawa Pana mgr Stanisława Adama Parucha pt. *Efektywność systemów ochrony praw człowieka Rady Europy i Unii Europejskiej*, przygotowana pod kierownictwem naukowym Pana Prof. dr hab. Jerzego Jaskierni, w pełni odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim przez art. 13 ust. 1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. j. Dz. U. z 2017 r., poz. 1789). Rozprawa ta stanowi „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego”, wykazuje „ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej” oraz właściwą kandydatowi „umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej”. Jednocześnie wnoszę o zakwalifikowanie Autora do dalszych etapów postępowania w przedmiocie nadania stopnia doktora nauk prawnych.

Ryszard Piórowski